

Instrument germanizace velkého podnikání v protektorátu Čechy a Morava?

K vývoji Pražské burzy pro zboží a cenné papíry a jejímu fungování při obchodování akcemi v letech 1939–1945

Jiří Novotný – Jiří Šouša *

Úloha Pražské burzy pro zboží a cenné papíry byla v době druhé Československé republiky a v letech okupace zbytku českých zemí nacistickým Německem poměrně specifická – poznamenaná okolnostmi mimořádné doby. Ta omezovala liberální principy jejího fungování ve prospěch řízeného hospodářství, pomocí rasových předpisů a požadavků „loajality“ zasahovala do personálních i organizačních otázek. V předkládaném textu nejde o dějiny burzy jako svébytné instituce finanční správy, ale přesto považujeme za nutné upozornit alespoň na základní data z historie, na předpisy, jimiž se řídila burzovní organizace, na její činnost a zejména na formy transakcí s dividendovými hodnotami, tj. akcemi obecně a ve třicátých letech 20. století zvláště, aby tak vynikly nestandardní aspekty těsně předválečného a válečného období.¹

Pražská burza pro zboží a cenné papíry byla zřízena na základě povolení z 23. března 1871, v době kdy finanční trh metropole Čech nabýval na významu. K 1. lednu 1876 burza přizpůsobila svoji organizaci a aktivity novému burzovnímu zákonu z 1. dubna 1875,² který zůstal její právní základnou až do dob protektorátu Čechy a Morava. Podle tohoto zákona byla do čela pražské burzy postavena správa složená z burzovní komory. Administrativní záležitosti zajišťoval burzovní sekretariát, vlastní obchody dohadovali sensálové (burzovní dohodci), kteří byli ustanoveni zvlášť pro transakce s cennými papíry a devizami a zvlášť pro operace se zbožím. Burza podléhala státnímu dozoru, který obstarávali úředníci vrcholných orgánů finanční správy.

V meziválečné době se pražská burza řídila stanovami platnými od 25. listopadu 1924.³ Stanovy vymezovaly činnost burzy, podmínky za kterých bylo možné nabýt členství a oprávnění k její návštěvě, dále práva a povinnosti členů a návštěvníků burzy, finanční za-

* PhDr. Jiří Novotný, CSc. et Ph.D.; hlavní archivář – Archiv České národní banky, Praha.
Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.; docent – Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

1 Dějinám Pražské burzy pro zboží a cenné papíry v meziválečné době věnoval pozornost Miloš Kárník ve své diplomové práci – Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. Diplomová práce FF UK Praha, 2002, z roku 2002, z níž vychází článek Kárník, M. (2004/2005): *Die Prager Waren- und Effektenbörse, Organisator eines sekundären Wertpapiermarktes in der Zwischenkriegszeit*. Prager WISOHIM/Prague ESHP 2004/2005, Bd./Vol. 7, 2004/2005, s. 108–123, s výrazně problematickou první částí závěru. V předchozí době (polovině devadesátých let 20. stol.) úlohu Pražské burzy pro zboží a cenné papíry na československém kapitálovém trhu sledovali J. Novotný a J. Šouša ve studii Novotný, J. – Šouša, J. (1997): *Die Prager Waren- und Effektenbörse und ihren Aufgabe am Kapitalmarkt der Tschechoslowakei 1918–1938*. In: Teichová, A. – Moser, A. – Pátek, J. [eds]: *Die Markt im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit*. Prag, 1997, s. 137–157. Z dobových prací uvedme Hájek, O. (1929): *Vývoj organizace a technika Pražské burzy pro zboží a cenné papíry*. Praha, 1929 a Ekstein, A. (1938): *Z dějin Pražské burzy*. Praha, 1938.

2 Reichsgesetzblatt 1875, Wien 1875, č. 67.

3 Archiv Československé obchodní banky (dále AČSOB), fond Pražská burza pro zboží a cenné papíry (dále PbcP), sign. A-1, inv. č. 5, kart. 1.

jištění instituce, složení, práva a povinnosti burzovních orgánů, problematiku řešení sporů, které na burze vznikaly, podmínky jejího fungování a na závěr přinášely ustanovení pro případ jejího zrušení. Burzovní komisař jmenovaný ministrem financí měl být přítomen při všech poradách burzovní správy a příslušelo mu právo pozastavit taková usnesení, jež by byla v rozporu se zákonem nebo stanovami burzy. Burzovní zákon dále vymezil okruh osob, jež byly z návštěvy burzy vyloučeny⁴ a stanovil kompetence a činnost rozhodčího soudu.

Další paragrafy burzovního zákona se vztahovaly ke kompetenci a působení sensálů, na vydávání kurzovního listu burzy a na způsoby realizace a ukončování burzovních transakcí. Zajímavou součástí burzovního zákona bylo stanovení postupu při exekucích a při sankcích např. za šíření nepravdivých zpráv. Pokud burzovní komora porušila zákony či vlastní stanovy, případně trvale zanedbávala své povinnosti, měl ministr financí v dohodě s ministrem obchodu právo zbavit ji dočasně řízení burzy a přenést tyto pravomoci na jmenované důvěrníky. Ministr financí měl v takovém případě právo burzu dočasně nebo trvale uzavřít.⁵ Stanovy pražské burzy byly upraveny v roce 1927 a znovu v roce 1940. V prvním případě se jednalo pouze o nepodstatné změny spíše formálního rázu a v případě druhém – pro zkoumané téma zásadnějším – se zásahy vlastní organizace a činnosti burzy rovněž více nedotkly a většinou zahrnovaly jazykové otázky, tj. favorizaci němčiny ve všech směrech, zvýhodnění nově ustavených německých orgánů a Němců jako takových. Burzovní vyhlášky měly být nadále uveřejňovány německy, příp. německo-česky, což platilo i pro jednání burzovní komory. V písemném styku používala burza od roku 1940 němčinu, pokud však byl příjemce české národnosti mohlo být vyřízení záležitosti oboujazyčné. Ve své podstatě šlo o pokračování nařízení ministerstva financí z října 1939, které z podnětu Úřadu říšského protektora uložilo burzovnímu prezidiu (tzn. vedení burzovní komory), aby „ve smyslu jazykových nařízení byla burzovní budova opatřena německo-českými nápisy a aby zlatý český nápis v průčelí burzy byl do tří dnů, pod osobní zodpovědností předsedy, odstraněn“.⁶

Důležitější v nových stanovách byla úprava článků, na jejichž základě byl pro německé státní příslušníky zřízen (jako zvláštní oddělení burzovního rozhodčího soudu) německý rozhodčí soud. Do něj mohli být voleni příslušníci protektorátu Čechy a Morava německé národnosti, resp. říšští státní příslušníci. Volbu musel potvrdit říšský protektor. Tajemníka rozhodčího soudu potvrzoval ve funkci ministr hospodářství a práce, od roku 1942 říšský Němec Walter Bertsch, a pokud se jednalo o říšskoněmeckého státního občana říšský protektor. Opravným prostředkem proti nálezu německého rozhodčího soudu na burze byla zmateční stížnost, jež se podávala u německého zemského soudu v Praze. O činnosti německého rozhodčího soudu měly být předkládány pravidelné zprávy říšskému protektoru.⁷ Pražská burza pro zboží a cenné papíry si podle nových stanov z roku 1940 udržela formální autonomii v intencích rakouského obchodního zákoníku z roku 1863 a následných předpisů. Tato autonomie se však týkala spíše českých funkcionářů, zaměstnanců a návštěvníků burzy. Pokud šlo o Němce, byli jazykově privilegováni, část míst mohli zastávat pouze se souhlasem ministra hospodářství a práce, resp. říšského protektora, jemuž navíc museli hlásit sporné záležitosti a jejich řešení. Jen stěží lze tedy pochybovat o snaze říšského

4 Podle § 5 zákona č. 67/1875 byly z návštěvy burzy vyloučeny ženy, osoby, které neměly právo samostatně spravovat svůj majetek, osoby v konkurzu, resp. odsouzené pro zaviněný úpadek, jedince, kteří neplnili závazky vyplývající z burzovních obchodů atp.

5 AČSOB, PBcP, sign. A-1, inv. č. 5, kart. 1.

6 Archiv České národní banky (dále AČNB), fond Živnostenská banka (dále ŽB), S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry. Zpráva ředitele K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 13. 10. 1939.

7 AČSOB, PBcP, sign. A-1, inv. č. 5, Stanovy Pražské burzy pro zboží a cenné papíry, dle stavu k 1. dubnu 1942 (kart. 1).

protektora a jeho úřadu regulovat finanční trh a vlastnické vztahy v protektorátu, což je markantní především u dividendových hodnot (tj. akcií) významných pro vlastnictví akciových společností, u nichž byl zájem o germanizaci.

Právě na tuto tematiku soustředíme pozornost a transakce s ukládacími hodnotami, s devizami, příp. se zbožím ponecháme stranou. Povolení k záznamu (kótování) akcií na pražské burze udělovalo po celou dobu její existence ministerstvo financí na základě doporučení burzovní komory. Ta stanovila konkrétní podmínky, za kterých doporučení poskytla. K nim patřila: 1) Minimální doba trvání společnosti, a to u peněžních společností dva roky, u průmyslových podniků čtyři roky; 2) Výše akciového kapitálu – u peněžních společností 10 milionů Kč, u průmyslových firem 2 miliony Kč; 3) Minimální doba, po níž byla vyplácena dividenda byla u peněžních společností stanovena na dva roky a u průmyslových podniků na tři roky. Ve třicátých letech nebyla posledně uváděná podmínka striktně dodržována. (Za velké hospodářské krize i následné stagnace ekonomiky podniky dividendy nevyplácely a na burzu by tak nemohly být uvedeny žádné nové akcie.)⁸ Ve druhé polovině třicátých let 20. století se na Pražské burze pro zboží a cenné papíry v průměru obchodovalo s akciemi více než stovky společností, přičemž nejvíce záznamů měly podniky báňského a hutního průmyslu, dále průmyslu chemického a potravinářského. Následovaly banky a pojišťovny, průmysl strojírenský a stavební.⁹ Na burze se také obchodovalo převážně s akciemi společností z území Československé republiky, ve zkoumané době zejména protektorátu Čechy a Morava. Zhruba polovina z nich měla záznam i na zahraničních burzách, zejména ve Vídni, kam byly uvedeny ještě před I. světovou válkou. Největší podíl v cizině měly akcie firem báňského a hutního průmyslu a cukrovarnické podniky.¹⁰

Technická realizace obchodů s dividendovými hodnotami spočívala jednak v jejich osobní koncentraci v rukou sensálů a jednak v tzv. místní koncentraci transakcí, kdy se s akciemi obchodovalo ve zvláštních prostorách. Vlastní operace se odehrávaly buď na parketu či šraňku nebo v kulise. Ve šraňku se obchodovalo s oficiálně na burzu připuštěnými hodnotami a takové obchody zprostředkovali sensálové, kteří jako jediní z návštěvníků burzy měli do šraňku přístup. V kulise se pak transakce uskutečňovaly s oficiálně zapsanými cennými papíry a dále s akciemi, jejichž obchod nebyl na burze povolen, ale pouze trpěl se souhlasem burzovní komory a burzovního komisaře – tzv. exoty.¹¹ Správa kulisy každého cenného papíru byla svěřena tzv. kulisierovi, jímž byl některý z majitelů soukromých bankovních domů, které byly „návštěvníky“ burzy.

Burzovní obchody s uvedenými hodnotami upravovaly uzance, tj. konkrétní podmínky pro operace s cennými papíry sjednané na pražské burze, pokud se smluvní strany nedohodly jinak. Podle způsobu vyrovnání se obchody dělily na transakce „přímé“ (také pokladnou, *per causa*, tj. v hotovosti, a na obchody „k uspořádání“ (*per arrangement*). Přímé obchody si smluvní strany mezi sebou vyrovnávaly převzetím akcií a zaplacením příslušné částky. Tyto operace bylo nutné plnit do třetího dne po uzavření, kdy byl

8 Burzovní komora proto rozhodla, že dodržování všech tří podmínek bude vyžadovat u nově vzniklých podniků a u ostatních firem bude postupovat případ od případu. AČSOB, PBcP, sign. A-1, inv. č. Zápis o plenární schůzi Pražské burzovní komory z 26. 2. 1937.

9 Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 53, graf 1.

10 Systematické sledování desítek firem z českých zemí, resp. Československa v Dresdner Bank a Deutsche Bank nebylo rozhodně náhodné. Zvláště, když tyto počty srovnáme se zájmem o pouhých několik podniků v jiných teritoriích.

11 Na vídeňské burze byl obchod členěn na tři trhy. Dva byly oficiální – šraňk a kulisa a jeden trh byl soukromý – s exoty. Na burze v Paříži se volný trh s oficiálně nezapsanými hodnotami odehrával před burzovní budovou. V anglosaských zemích – na burze v Londýně či New Yorku – se obchody i s kótovanými hodnotami mohly odehrávat mimo vlastní burzovní místnosti a doklad o uzavření obchodu se pouze odeslal tiskárně, která připravovala kurzovní list. Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 56.

prodávající povinen cenné papíry doručit kupci mezi devátou a jedenáctou hodinou dopolední do jeho kanceláře, příp. bytu a tam také převzal peníze. Burzovní hodnoty (cenné papíry aj.) nesměly být směřovány přímo v burzovních místnostech a nikdo nebyl povinen dodávat je mimo obvod tehdejší Prahy 1 až 6. Nikdo nebyl povinen dodávat, resp. přijímat cenné papíry v hostincích, kavárnách či podobných veřejných místnostech.¹²

Obchody „k uspořádání“ byly od roku 1919 vyrovnávány prostřednictvím Pražské sůtovací banky. Členství v uspořádacím oddělení tohoto ústavu bylo povinné pro každého návštěvníka burzy. Transakce, které náležely „k uspořádání“, stanovila zvláštní vyhláška burzovní komory. Všechny ostatní obchody byly považovány za obchody „přímé“. Uspořádání byla na pražské burze zavedena dvojitá, a to týdenní nebo lhůtní. Do týdenního uspořádání náležely z dividendových hodnot všechny akcie, kromě akcií Živnostenské banky, Poldiny hutě a Škodových závodů.¹³ „Lhůtní obchody“ byly sjednávány na delší dobu, přičemž lhůta mohla být vyjádřena počtem dnů, týdnů nebo měsíců.¹⁴

Dalšími typy obchodů na pražské burze byly obchody prémiové a tzv. steláže. Z hlediska dnešní ekonomické teorie šlo vlastně o operace „opční“. Jejich podstata spočívala na koupi práva koupit či prodat k určitému dni v budoucnu cenný papír. Kupující za toto právo, jež mohl, ale podle vývoje kurzu také nemusel využít, zaplatil částku, která se nazývala premií a proto také název „obchody prémiové“. Stelážové obchody se lišily od obchodů prémiových tím, že kupec steláže měl nejen právo, ale i přímou povinnost cenný papír prodat nebo koupit. Za takovou transakci se neplatila žádná premie, ale sazba steláže se vyjadřovala rozdílem mezi kurzem při dodání a při odebrání cenného papíru.

Posledními obchody, které podmínky pro operace s cennými papíry na pražské burze specifikovaly, byly obchody „stravné“ a „prolongační“. Při prvním typu transakce dávala jedna strana – tzv. „záložník“ – druhé straně – tzv. „stravovateli“ – v určitý den za smluvený kurz peníze proti cenným papírům s tím, že v další smluvený den za stejný kurz budou papíry vráceny. Za tento obchod se mohly platit určité poplatky podle toho, zda majitel cenných papírů potřeboval peníze – v tomto případě platil tzv. „stravné“ nebo šlo o cenné papíry, které nebyly snadno dosažitelné, potom majitel cenných papírů dostával tzv. „půjčovné“. Stravné obchody, které sloužily k prodloužení spekulativní pozice se označovaly jako „obchody prolongační“. Uvedené transakce většinou zprostředkovávali agenti a nikoliv sensálové.

K burzovním obchodům patří zcela neodmyslitelně spekulace. Zásadní poslání burzy bylo zprostředkovávat nákup a prodej cenných papírů (v případě našeho výzkumu akcií) a usnadňovat realizaci transakcí, při nichž skutečně došlo k předání a převzetí cenných papírů a k jejich úhradě. Takové operace se označují jako efektivní. Obchody spekulativní naproti tomu směřují k využití kurzovních rozdílů a k dosažení maximálního zisku. Spekulaci lze rozdělit na dvě skupiny – spekulaci *à la baisse*, spekulující na pokles kurzu a spekulaci *à la hausse* na zvýšení kurzu. První skupina prodává cenné papíry, které vlastní či si je vypůjčuje nebo prodává cenné papíry na termín a očekává, že do doby splatnosti obchodu svůj závazek zpětnou koupí vyrovná. Při spekulaci *à la hausse* se počítá na vzestup kurzu cenných papírů a jejich prodej v příhodném okamžiku.¹⁷ V této souvislosti je nutné připomenout, že trh s cennými papíry byl v rámci českých zemí vcelku malý

12 Hájek, O. (1929): *Vývoj organizace a technika Pražské burzy pro zboží a cenné papíry*. Praha, 1929, s. 49.

13 Tyto firmy neměly zájem, aby se s jejich akciemi volně obchodovalo a mohli je získat zájemci, které vedení společnosti považovalo za nežádoucí. Jednalo se však o výjimečné případy.

14 Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 58.

15 Tamtéž. Podrobně tyto typy transakcí rozvádějí uzance pražské burzy pro obchod s cennými papíry v § 9 a § 10.

16 Fröhlich, J. (1932): *O právní povaze obchodů s cennými papíry podle pražských uzancí*. Praha, 1932, s. 183.

17 Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 60.

a nedokonalý a dodával tak spekulaci na pražské burze na významu. Ve třicátých letech, nejprve v souladu s vývojem ekonomického cyklu a nižším zájmem o obchodování s cennými papíry, se na burze prosadila spekulace *à la baisse*, jež způsobila výrazné propady kurzů. Ty poklesly natolik, že ministerstvo financí a burzovní komora musely zavést určitá technická opatření, aby udržely kurzy cenných papírů alespoň na přijatelné výši. V roce 1937 naopak došlo ke spekulaci *à la hausse*, kterou ukončily politické události roku 1938, kdy v souvislosti s podzimní krizí a propadem kurzů cenných papírů byla dne 20. září 1938 pražská bursa uzavřena.¹⁸

Po uzavření pražské burzy se zcela zastavily obchody s ukládacími hodnotami, jež byly částečně obnoveny až v letech 1939–1940. Transakce s akciemi v redukované podobě pokračovaly. Realizovány byly v rámci soukromého obchodu. I když byla burza oficiálně uzavřena, proběhla na ní po okupaci a vyhlášení protektorátu „vnitřní arizace“, tj. arizace pražské burzy jako instituce. Ta souvisela s celkovými zásahy proti židovskému obyvatelstvu a zejména s vytlačováním židů z hospodářského života v protektorátu Čechy a Morava a s „odžidovštěním“ institucí a podniků na jeho území. V kanceláři pražské burzy byl vyhotoven písemný elaborát, který zahrnoval členy burzy, které dělil do dvou kategorií: na „árijce“ a na „neárijce“.¹⁹

Statistické vyhodnocení uvedeného elaborátu dokládá, že počet „neárijců“ mezi návštěvníky burzy dosahoval více než třiceti procent, což je číslo vysoké. Navíc byli někteří židovští míšenci zahrnuti mezi árijce, jak je patrné u cukrovarnického manažera a zetě Jaroslava Preisse Joe Hartmanna. Celkové údaje ovšem neukazují specifika jednotlivých oborů, v nichž je patrné různorodé zastoupení židů. Jednoznačně, tj. z 80 % převládali židé v „koloniálním obchodě“, z cca dvou třetin převažovali v oblasti výroby textilu a v obchodu s touto komoditou. Dominovali rovněž v chemickém průmyslu. Třetinový podíl „neárijců“ lze zaznamenat mezi návštěvníky burzy ze sféry cukerního průmyslu a soukromých bankovních domů. U akciových obchodních bank pak židé zaujímali necelou pětinu z pověřených zástupců. Židé naopak zcela absentovali u státních a zemských peněžních ústavů (Poštovní spořitelna, Zemská banka, Československý reeskontní a lombardní ústav), u ústavů lidového peněžnictví (záložen, spořitelena), pojišťoven, cestovních kanceláří a mezi soukromníky.²⁰ Tato početná skupina „neárijců“ byla po zavedení norimberských zákonů v protektorátu Čechy a Morava z obchodu s akciemi eliminována. (Specifika pražské burzy jako institutu finančního trhu se zvláštní strukturou a minimálním vlastním majetkem bránila dosazení treuhändra a její plnou arizaci.) Personálně pražskou burzu doplnili Němci, a to jak říšští, tak sudetští (tzv. Volksdeutsche), kteří se stali zástupci společností, u nichž proběhla arizace, germanizace, příp. jejichž akcie byly nově kótovány.

Kromě „návštěvníků“ burzy byla „odžidovštěna“ také burzovní komora. Poslední dva neárijci – soukromý bankéř Leopold Selig a ředitel Banky pro průmysl a obchod, dříve Länderbanky Karel Kress – byli donuceni podat rezignaci v říjnu 1939. Z vlastního personálu se pozornost nacistů soustředila na generálního tajemníka burzy Alfréda Ecksteina, který byl 30. března 1939 „poslán na dovolenou“ a do svého místa se již nevrátil.²¹

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ AČSOB, PBcP, sign. A-1, inv. č. 9, Arizace členů, návštěvníků burzy, sensálů a zaměstnanců burzy 1939.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Historisches Archiv Dresdner Bank Frankfurt/M., Bd. 11077, Prager Börse, Arisierung der Prager Börse z 30. 3. 1939; Arisierungsfortschritte der Böhmischem-Mährische Industrie z 3. 4. 1939; AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 30. 10. 1939.

Po oficiálním uzavření burzy se s cennými papíry obchodovalo soukromě, a to v období od září 1938 do okupace zbytku českých zemí nacistickým Německem v polooficiální rovině za účasti dohodců na základě nabídky a poptávky. Od poloviny března 1939 tato forma zanikla a obchod s akciemi probíhal „pololegálně“ v kavárnách apod. a zapojila se do něho řada problematických jedinců. Je jen logické, že za takových podmínek došlo k vyhocené spekulaci à la baisse, která výrazně poškozovala jedince, kteří prodávat museli, tzn. právě židy a ohrožené osoby, tj. takové, jež německá okupační správa považovala za „nepřátele říše“, snažící se získat hotovost. Na spekulacích výstřelcích této doby se podle řady stížností podíleli poměrně hojně i bankovní úředníci.

Uváděný chaotický trh akcií „v přítmi“ budil oprávněnou kritiku protektorátních institucí, zvláště ministerstva financí a samozřejmě i nevoli Národní banky a z politické sféry Národního souručenství. Na 1. června 1939 byla proto svolána porada jejich vrcholných představitelů za účasti zástupců burzovní komory a předsednictví ministra financí Josefa Kalfuse. Na ní se jednalo o zavedení v podstatě poloúředního obchodu s akciemi. Zachován sice měl být soukromý trh s dividendovými hodnotami (tj. akciemi). Na něm by však prodeje a nákupy zprostředkovali burzovní sensálové z doby před uzavřením pražské burzy a v zásadě se měly dodržovat podmínky z třicátých let 20. století.²² Proti takovému opatření se stavěli někteří zástupci bank, kteří však uváděli spíše formální důvody. Tlak na alespoň určitou úpravu transakcí s dividendovými hodnotami byl natolik silný, že dne 3. července 1939 byl obnoven poloúřední burzovní obchod a část operací zprostředkovali sensálové. Na kontrole prodejů a nákupů cenných papírů měli zájem i Němci. Např. v listopadu 1939 podal Kreditanstalt der Deutschen žádost o obnovení vydávání kurzovního listu cenných papírů.²³ Tato forma provozu burzy se však stále více ukazovala jako nevhodná, neboť nedokázala zabránit vyhoceným spekulacím a tím ani výraznému kolísání kurzu akcií. Na přelomu října a listopadu 1940 burzovní komora provedla ve shodě s ministerstvem financí několik opatření, která měla tomuto nezdravému jevu čelit. Odstraněny byly prémiové obchody, neboť závazky jednotlivých soukromých bankéřů v premiích byly častou příčinou prudkých kurzových výkyvů. Stanoven byl také maximální procentuální strop kurzovních změn u všech typů cenných papírů podle hodnoty konkrétních nominálů, přičemž nejnižší hranici měly mít hodnoty nad 5 000 K, u nichž horní mez činila pouhá dvě procenta nad nominální cenu.²⁴

Jako jediné možné řešení, které bylo navíc podpořeno německými zástupci v podnikatelské oblasti, se proto ukázalo obnovení plnohodnotného obchodování, přičemž byla pražská burza začleněna do systému německých burz na území Třetí říše, kde dostala číslo jedenáct.²⁵ Její chod byl upravován s ohledem na praxi finančního trhu v říši. Od počátku roku 1943 platila na pražské burze omezení některých operací, čímž se zohledňovaly podobné postupy realizované na německých burzách v souvislosti s tzv. totální válkou. Úřední hodiny burzy byly zkracovány o čtvrt hodiny a ke konci každého dne měl být znamenán pouze jeden kurz.²⁶

22 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva ředitele K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 1. 6. 1939; Historisches Archiv Dresdner Bank, Bd. 22 481, Prager Börse. Halboffizieller Börsenverkehr in Prag z 6. 7. 1939.

23 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/9, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Různé 1931–1942.

24 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 2. 11. 1940.

25 Na německém teritoriu působilo ve válečném údobí deset burz, a to v Berlíně, Düsseldorfu, Frankfurtu nad Mohanem, Hamburku, Hannoveru, Lipsku, Mnichově, Stuttgartu, Vratislavi, Vídni a k nim byla přičleněna právě burza v Praze. – Wirtschafts-Handbuch 1943, Frankfurter Zeitung, Jhrg. 80, Frankfurt/M., 1943, s. 91.

26 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 13. 2. 1943. Kromě uvedených opatření byly např. zrušeny sobotní operace s devizami.

Období, kdy soukromé burzovní obchody zprostředkovávali sensálové, skončilo 4. listopadu 1940. Následujícího dne – 5. listopadu 1940 – byla Pražská burza pro zboží a cenné papíry opět otevřena, přičemž působila ve své budově postavené v závěru první Československé republiky v Hooverově ulici (za války přejmenované na Wagner Strasse) čp. 6. Po zabrání objektu pro potřeby evakuované opery z Düsseldorfu se pražská burza přemístila do paláce Národní banky pro Čechy a Moravu v Bredovské ulici, dnes ulice Politických vězňů, čp. 7.²⁷

Období fungování Pražské burzy pro zboží a cenné papíry v letech II. světové války lze rozdělit na dvě etapy: 1) 1940–1942 a 2) 1943–1945. V návaznosti na změnu stanov a snahu okupačních orgánů o posílení německého vlivu v protektorátu Čechy a Morava se razantně zvýšil počet německých členů v burzovní komoře pražské burzy. (Její členové používali i nadále titulu burzovní rada.) Volební období burzovních radů bylo tříleté, přičemž zvolen mohl být pouze zástupce člena burzy, za okupace příslušník protektorátu či německé říše, který dosáhl alespoň třiceti let. Volby se konaly každé tři roky v prosinci a zvolení burzovní radové nastupovali do úřadu od prvního ledna následujícího roku. Pokud počet členů burzovní komory klesl pod dvanáct,²⁸ musely se podle stanov konat doplňující volby. Každý rok si burzovní komora volila ze svého středu předsedu a prvního a druhého místopředsedu. Usnášení schopná byla, pokud se sešlo alespoň osm burzovních radů včetně předsedy.

Burzovní komora se scházela podle potřeby či na žádost alespoň šesti burzovních radů. Rozhodovala prostou většinou hlasů. K jejím základním úkolům patřilo: a) posuzovat hodnotu cenných papírů na žádost jiných korporací; b) podávat návrhy vládě (ministerstvu financí) na připuštění cenných papírů k burzovnímu obchodu; c) připuštění osob k burzovnímu obchodu, jejich vyloučení, vydávání vstupenek a stanovení poplatků; d) úprava burzovního obchodu, stanovení doby otevření burzy, vydávání burzovních řádů a pravidel pro obchod, péče o zachování pořádku v burzovních místnostech, dohled na dodržování zákonných předpisů, burzovních řádů a stanov; e) péče o zjišťování úředních kurzů; f) rozhodování o dodavatelnosti cenných papírů; g) jmenování burzovních dohodců a jejich pomocníků, provádění sensálských zkoušek a vykonávání disciplinární moci nad dohodci; h) jmenování burzovních zaměstnanců a správa burzovního majetku (burzovního fondu a penzijního fondu); i) příprava a provádění voleb do orgánů burzy; j) zprostředkování styku rozhodčího soudu burzy s nadřízenými úřady; k) vykonávání disciplinární moci nad úředníky a členy burzy. Burzovní radové vykonávali rovněž dozor nad aktivitami, které na burze probíhaly. Pro každý den v týdnu byla určena skupina burzovních radů, kteří se v dohledu podle svých možností střídali.²⁹

V prvním – výše uvedeném – funkčním období 1940–1942 obsadili němečtí burzovní radové třetinu míst, v období druhém 1943–1945 tvořili již téměř polovinu burzovní komory. Na místech místopředsedů burzovní komory se střídali představitelé Böhmische Escompte-Bank (BEB) a Böhmische Union-Bank (BUB), přičemž o „pronacistické“ orientaci ředitelů Karla Nowotnyho a Viktora Ulbricha nelze pochybovat.³⁰ Navíc byl do

27 Kašpar, J. (1940/1941): *Pražské burzovní papíry. Příručka pro investory a burzovní zájemce*. Praha, 1940/1941, roč. XVI, Praha 1940, s. 17–31; Compass, Finazielles Jahrbuch Böhmen und Mähren, Jhrg. 70, Praha 1944, s. 910–915.

28 Správa burzy a její orgány viz – Stanovy Pražské burzy pro zboží a cenné papíry, hlava III, §§ 26–46; AČSOB, PBcP, sign. A-1, inv. č. 5 (kart. 1).

29 Tamtéž.

30 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 30. 1. 1941.

burzovního sekretariátu dosazen jako tajemník Joseph Graf von Westphalen,³¹ který ve své pozici sledoval každodenní chod pražské burzy a nepochybně se zodpovídal nejen burzovní komoře, ale i orgánům německé okupační správy v Praze. Němci zaujali rovněž důležité pozice v rozhodčím soudu pražské burzy, kde v prvním období tvořili cca jednu čtvrtinu členů a v údobí druhém jejich počet vzrostl na zhruba 40 %. Účastnili se na činnosti rozhodčího soudu obecně a navíc vytvořili podle stanov z roku 1940 jeho německou sekci. Němečtí zástupci v orgánech pražské burzy (burzovní komoře, rozhodčím soudem) byli pro první období pečlivě vybírání již od poloviny roku 1939, přičemž zvláštní iniciativu vyvíjela Böhmische Escompte-Bank, která podala návrh, aby do burzovní komory bylo zvoleno hned osm jejích exponentů.³²

Významnější němečtí členové burzovní komory pražské burzy tvoří zajímavý vzorek manažerských špiček na teritoriu protektorátu Čechy a Morava a dokládají i důležité postavení německého bankovního managementu, který měl dobré kontakty ke špičkám okupační správy a tvořil významný pilíř, o nějž se opírala germanizace českého prostoru. Závažnou roli hráli (jak již připomenuto) manažeři Böhmische Escompte-Bank a Böhmische Union-Bank. V burzovní komoře reprezentovali BEB Karl Hölzer, Karl Nowotny a Wilfried Proskowetz. Všichni tři byli mnohoobročníky. K. Hölzer byl předsedou, resp. členem správních a dozorčích rad celkem patnácti významných průmyslových společností z území protektorátu Čechy a Morava, Říšské župy sudetské či Slovenska, K. Nowotny zastával obdobné postavení v devatenácti velkých společnostech a W. Proskowetz figuroval ve statutárních orgánech sedmnácti akciových firem. Z BUB lze připomenout Viktora Ulbricha, který byl předsedou či členem správních a dozorčích rad třinácti společností a Waltra Pohleho, jenž zaujímal čelné postavení ve čtrnácti akciových podnicích.³³ Je zcela zřejmé, že do vedení pražské burzy Němci vybírali – ze svého hlediska – elitní osobnosti hospodářského života protektorátu.

Němci se snažili proniknout i mezi burzovní dohodce (sensály). Sensálové byli jmenováni burzovní komorou, přičemž kandidáti museli skládat náročnou zkoušku ze znalostí právních předpisů a obchodní teorie nutné k zprostředkování transakcí na burze. Počet sensálů na pražské burze byl omezen a teoreticky byl vypisován konkurz pouze na uprázdněná místa. Burzovní komora mohla ovšem jejich počet měnit podle rozsahu obchodů. Dalším omezením bylo, že sensálové museli skládat značně vysokou kauci.³⁴ Po obnovení regulérní činnosti pražské burzy (v závěru roku 1940) požádali hned tři Němci o propůjčení místa sensála. Museli se ovšem podrobit odborné zkoušce a zároveň burzovní komora upozornila na skutečnost, že sensálů je nadbytek, neboť obchody klesaly. Tak se stalo, že nakonec byl přijat pouze jeden německý sensál Leon Strich a o rok později žádali němečtí členové burzovní komory o systemizaci místa druhého sensála německé národnosti.³⁵ Mezi sensály tak byli Němci ve výrazné minoritě, což dokládá, že dohodcům nebyla zřejmě přikládána eminentní důležitost, příp. byla i ze strany německých burzovních radů favorizována odbornost, přičemž předpisy na území protektorátu se opíraly o recipované rakouské obchodní právo a byly tudíž jiné než v říši. Může však jít

31 Kašpar, J. (1940/1941): *Pražské burzovní papíry. Příručka pro investory a burzovní zájemce*. Praha, 1940/1941, roč. XVI, Praha 1940, s. 17; Compass 1944, s. 910.

32 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva ředitele K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 16. 6. 1939. Konkrétně šlo o Karla Hölzera, Ernsta Posselta, Wilhelma Proskowetze atd.

33 Compass, Finanzielles Jahrbuch. Personal Verzeichniss (Verwaltungsräte, Aufsichtsräte und Direktoren), Jhrg. 47, Wien 1941, s. 504, 929, 996, 1015, 1049, 1389.

34 Srov. např. AČSOB, PBcP, sign A-1, inv. č. 61, Zápis o schůzi burzovní komory pražské burzy ze dne 8. 11. 1923; Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 38.

35 AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zprávy K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 12. a 13. 12. 1941.

i o indikátor skutečnosti, že německé právnické a fyzické osoby na pražskou burzu příliš nevstupovaly, neboť akcie získávaly „jinými cestami“, zejména nuceným prodejem.

Celková tendence vedení pražské burzy směřovala ve válečné době ke zjednodušení transakcí. Důraz byl položen na přímé obchody, kdy prodávající předal dividendové hodnoty a kupující je promptně zaplatil. Obchody k uspořádání se uskutečňovaly na základě zvláštních předpisů a od jara 1943 byla pro transakce s akciemi stanovena týdenní lhůta, tzn. že došlo k jejich zkrácení. Při obchodu podle kusů nebo podle nominální hodnoty došlo v srpnu 1942 na základě usnesení prezidia burzovní komory ke změně některých bodů uzancí pro obchod s cennými papíry. K obchodování za kus byly z akcií určeny takové, které zněly na jinou měnu než na říšské marky. Podle nominální hodnoty měly být obchodovány všechny ostatní cenné papíry. Obchody časové a prémiové byly vyhláškou burzovní komory při znovutevření pražské burzy, tj. od 5. listopadu 1940 zakázány. Vyhláška burzovní komory z 8. března 1941 zakazovala i obchod se zahraničními cennými papíry. Další vyhláška tohoto grémia z 27. listopadu 1942 upravovala výši uzávěrek dividendových hodnot, přičemž přípustné meze rozpětí při jejich kurzech v podstatě odpovídaly stanovenému rozpětí k 5. listopadu 1940, jež se pohybovalo mezi dvěma až pěti procenty, a to podle výše uzávěrky.³⁶

Institucí, která do transakcí s akciemi v protektorátu Čechy a Morava z hlediska své kompetence zasahovala, bylo ministerstvo financí v Praze. Na jeho popud vydala vláda dne 27. března 1941 nařízení, podle něhož se měl veškerý obchod s cennými papíry soustředit u akciových bank, peněžních ústavů a soukromých bankovních domů, jež měly tzv. devizové oprávnění. Hlavním důvodem, proč byl předpis vydán, bylo znemožnit existenci „černé burzy“.³⁷

Z podnětu německých představitelů vrchního vládního rady Dr. Hoffmanna z říšského ministerstva financí v Berlíně a bankovního ředitele Friedricha Müllera, pověřence Říšské banky v Národní bance pro Čechy a Moravu se v dubnu 1941 konala schůze prezidia burzovní komory, jejímž hlavním bodem bylo omezení úvěrů na koupi cenných papírů. Bankám byla tato skutečnost sdělena formou doporučení, ve kterém jim bylo oznámeno, že cenné papíry bude možné nadále nakupovat pouze za hotové peníze. Dále byly peněžní ústavy požádány, aby své klienty odrazovaly od spekulacních nákupů cenných papírů a spíše je přiměly k tomu, aby takový majetek prodávali.³⁸ Eminentním zájmem německých manažerů a úředníků rovněž bylo zvýšit zavádění říšských cenných papírů na pražskou burzu.³⁹

V následující době zasáhlo do obchodu s akciemi protektorátní ministerstvo financí vyhláškou z 25. prosince 1941, již nařídilo peněžním ústavům, aby soustředily nákup a prodej akcií i kuksů kótovaných na některé z burz německé říše výhradně na pražskou burzu a zakázalo v rámci protektorátu jakékoliv soukromé transakce s těmito hodnotami. Sensálové pražské burzy byli povinni denně hlásit, a to ihned po ukončení burzovního shromáždění, zvláštnímu zplnomocněnci, jehož ustanovilo ministerstvo financí na návrh burzovní komory, prodeje všech kótovaných akcií. Tato vyhláška však byla v rozporu se zájmy německých bankovních institucí i soukromých bankéřů. Na základě jejich intervencí proto ministerstvo hospodářství a práce v Praze (tj. W. Bertsch) vydalo výnos (č.j. 33 091/42), který operace s úředně znamenányými akciemi dovoloval i mimo burzu.

³⁶ Compass 1940, s. 910n.

³⁷ AČNB, ŽB, S VIII/d-52/3, Pražská burza pro zboží a cenné papíry, Praha. Zpráva K. Šimka pro ředitelství Živnostenské banky z 21. 4. 1941.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Z velkých německých firem byly na pražské burze v období 1940–1945 znamenány akcie I. G. Farben-Industrie, Frankfurt am Main, Stahlwerke, Düsseldorf či Böhler Gebrüder & Co., Wien. Wirtschaftshandbuch 1943, s. 93, 95, 103.

Transakce však mohly provádět pouze schválené, tzv. devizové peněžní instituce. Pro takové nákupy a prodeje byly stanoveny jisté podmínky, které se týkaly zejména jejich počtu a hodnoty, která nesměla přesáhnout jednu denní burzovní uzávěrku. Kromě toho neměla být po těchto akcích větší poptávka a jejich cena neměla klesnout pod poslední úřední kurz.⁴⁰ Jak je patrné, byly transakce s dividendovými hodnotami od počátku roku 1942 kontrolovány. Vystává také otázka, nakolik pražské dceřinné společnosti říšskoněmeckých velkobank Dresdner Bank, resp. Deutsche Bank, tj. BEB a BUB a dále Kreditanstalt der Deutschen, s dobrými kontakty k okupační moci dodržovaly stanovená omezení. Od roku 1942 tak existoval přehled o pohybu akcií realizovaných na burze v Praze. Jedinou výjimku z tohoto ustanovení měly peněžní ústavy, tedy v reálu německé banky či instituce Němci kontrolované, neboť jediným skutečně českým bankovním ústavem, jenž si v době protektorátu udržel omezenou autonomii, byla Živnostenská banka.

Kontrola vlastnictví akcií na území protektorátu Čechy a Morava byla ještě zesílena vládním nařízením z 5. května 1942, upřesněným a částečně pozměněným vyhláškami ministerstva hospodářství a práce v Praze z června 1942 a května 1943. Na základě těchto předpisů byly povinny všechny fyzické a právnické osoby se sídlem v protektorátu nahlásit vlastnictví akcií, kuksů a „koloniálních“ podílů znamenáných na některé z burz německé říše. Původně se jednalo o dividendové hodnoty koupené od 1. května 1939 do 15. května 1942. Později se tato povinnost rozšířila i na cenné papíry převedené v letech 1941 a 1942 na rodinné příslušníky, příbuzné, koncernové podniky apod. Nahlásit však nebylo nutné akcie získané s povolením říšského protektora, tzn. v praxi dividendové hodnoty, jež byly novým majitelům prodány za stanovenou cenu v rámci arizací, resp. konfiskací majetku „nepřátel říše“.⁴¹

Důležitými faktory pro sledování pohybu dividendových hodnot na finančním trhu protektorátu Čechy a Morava byl jejich kurz a vyplácená dividenda. Stanovení a vývoj kurzů patřily k nejdůležitějším úkolům právě při burzovních obchodech. Právní předpisy se v tomto směru omezily pouze na pravidlo, že stanovení kurzu je svěřeno burzovní komoře za součinnosti burzovního komisaře.⁴² V praxi se ovšem burzovní komora a burzovní komisař tvorby kurzů neúčastnili, ale pouze podepisovali úřední kurzovní list. Kurz stanovovali sensálové a kulisiéři. Podnětem k tvoření kurzu byly burzovní příkazy, které se soustřeďovaly v rukou dohodců. Příkazy byly dvojího druhu, a to: a) příkazy „limitované“; b) příkazy „co nejlépe“.

Při limitovaných příkazech určoval příkazce kurz, k němuž chtěl cenný papír prodat či koupit. Tento limit znamenal, že sensál mohl cenné papíry koupit levněji a prodat draž, ale nemohl nakoupit draž a prodat levněji, než byla stanovena hranice. Příkazy nelimitované, tedy „co nejlépe“ nebyly omezeny žádnou cenou a takový příkaz mohl být proveden při jakémkoliv kurzu. Jestliže sensál napsal kurz na tabuli, bylo zřejmé, že je vyrovnán a že jsou uspokojeny všechny příkazy „co nejlépe“ i limitované příkazy, které vyhovovaly tomuto kurzu. Nebyl-li sensál vyrovnán, nesměl napsat na tabuli kurz, ale jen tzv. taxaci, tj. že má „peníze“ (nevyřízené nákupní příkazy), které vyznačil na tabuli znaménkem +, nebo že má „zboží“ (nevyřízené prodejní příkazy), které označil na tabuli znaménkem –. Při tvorbě kurzu platily dvě základní zásady: 1) při stanoveném kurzu musely být stanoveny veškeré příkazy „co nejlépe“ a všechny příkazy, které svým limitem kurzu dosahovaly; 2) kurz měl být utvořen tak, aby bez újmy předchozí zásady bylo provedeno co nejvíce příkazů.

40 Compass 1940, s. 913.

41 Compass 1944, s. 101.

42 Fröhlich, J. (1932): *O právní povaze obchodů s cennými papíry podle pražských uzancí*. Praha, 1932, s. 109.

Sensál obdržel příkazy k prvnímu kurzu do 11 hodin, mezi 11.00 a 11.30 hod. měl čas příkazy „aranžovat“. V průběhu dalšího obchodování tvořil kurzy průběžně a čtvrt hodiny před ukončením bursy začínal s tvorbou závěrečného kurzu.⁴³ Uvedené principy platily před uzavřením burzy v roce 1938 a většinou i po jejím otevření v roce 1940, kdy zejména ve druhé polovině války se projevovala snaha stanovit pro kurzy cenných papírů určité úřední rozmezí.

V chronologickém sledu byla pražská burza od 21. září 1938 do 15. března 1939 a od 4. července 1939 do 10. listopadu 1940 uzavřena a obchod s akcemi probíhal na soukromé, ale na úředně kontrolované úrovni, tzn. že byl v podstatě i nadále určován sensály. Mezi 16. březnem a 3. červencem 1939 se obchodovalo zcela mimo burzu a záleželo pouze na ochotě, resp. nutnosti cenný papír prodat, příp. koupit.⁴⁴

Vývoj obchodování akcemi na pražské burze v období 1938–1945 vycházel z vývoje transakcí druhé poloviny třicátých let 20. století. Akciový trh prožíval v letech 1935–37 dvouletou nepřetržitou haussu. V března 1937 bylo dosaženo nejvyšší kurzové hladiny. Burzovní komora si byla vědoma nestability takové situace, kdy kurzy byly spekulativní a odrážely neklid vzhledem k rozjitřené mezinárodní situaci a nedůvěru v měnu Československé republiky. Po tomto vzepětí následoval šok a razantní propad kurzů, který začal 20. dubna 1937. Burzovní komora se sice snažila uklidnit situaci verbálními prohlášeními svých představitelů a sáhla i k mimořádným technickým opatřením, jež měla transakce omezit. Došlo k hromadnému prodeji akcií, jejichž cena během pouhého jednoho roku klesla na polovinu. Veškeré snahy o administrativní zásahy i intervence bank vycházely naprázdno. Další ránu kurzům přinesl anšlus Rakouska v březnu 1938. Majitelé akcií pokračovali v prodeji a snahy burzovní transakce omezit byly neúspěšné. Mezinárodněpolitická krize a přímé ohrožení ČSR, jež by ve svých důsledcích vedly k naprostému pádu hodnoty akcií, vyústily v uzavření burzy.⁴⁵

Situaci na soukromém trhu s dividendovými hodnotami je těžké posoudit, neboť nebyl uveřejňován kurzovní list. Lze pouze předpokládat, že nákupy a prodeje akcií dosahovaly největších výkyvů v období od března do července 1939, kdy neexistovala vůbec žádná, tj. ani neoficiální úřední kontrola. Spekulace rostla do extrémů a vysoké částky profitu nepochybně zůstávaly v rukou různých překupníků a pokoutních zprostředkovatelů. Po obnovení oficiálního obchodování na podzim 1940 se v následujících dvou letech akcie výrazně zhodnotily a k 31. prosinci 1941, resp. 31. prosinci 1942 přesáhla jejich hodnota u průmyslových podniků tehdy v průměru 400 % ceny nominální. Nejvíce – přes 1 000 % dostoupily akcie Smíchovského pivovaru, Královodvorských cementáren, Rakovnických a Poštorenských závodů a Pražské elektrotechnické továrny Křižík. Markantní vzestup hodnoty akcií průmyslových podniků – akcie bank a pojišťoven vzrostly v průměru na 165 % (k 31. 12. 1941), resp. 203 % (k 31. 12. 1942)⁴⁶ – mohl souviset s válečnou konjunkturou doprovázenou úspěchy nacistického Německa na bojištích druhé světové války v této době, ale mohlo jít také o haussu, kdy zájem o akcie podpořila nedůvěra v inflační měnu a protektorátní vládní půjčky, tj. dluhopisy.

Intenzitu obchodů s dividendovými hodnotami na pražské burze lze vysledovat z počtu uzávěrek a hodnoty obchodovaných akcií v následující tabulce.

43 Tamtéž, s. 112–116; srov. Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 63n.

44 Historisches Archiv Dresdner Bank, Frankfurt/M., Bd. 22481, Minerva Nähemaschinen – Fabriksaktiengesellschaft Resler et Komarek z 6. 2. 1939. Der Kursindex des Privatenaktienhandels an der Prager Börse.

45 Kárník, M. (2002): *Pražská burza pro zboží a cenné papíry v letech 1918–1938*. S. 83–85.

46 Viz vlastní výpočet na základě přehledu akciových hodnot pražské burzy uveřejněném – In *Wirtschaftshandbuch* 1943, s. 113n.

Tab. č. 1: Burzovní obraty při obchodu s akciemi na Pražské burze pro zboží a cenné papíry v letech 1935–1942

ROK	Akcie	
	Počet uzávěrek	Hodnota v mil. Kč
1935	113 237	2 127,0
1936	277 951	5 774,0
1937	330 437	7 137,0
1938 ¹⁾	70 762	1 289,0
1938 ²⁾	2 356	39,0
1939 ³⁾	28 548	451,0
1940 ⁴⁾	44 760	905,6
1940 ⁵⁾	15 558	375,2
1941	51 607	1 815,6
1942	26 213	1 283,7

Pramen: Compass, Finanzielles Jahrbuch, Böhmen und Mähren, Jhrg. 70, Prag 1944, s. 914.

- 1) Stav do 20. 9. 1938, tj. do data uzavření pražské burzy.
- 2) Obraty soukromého obchodu (zprostředkovaného sensály) od 21. 9. do 31. 12. 1938.
- 3) Obraty soukromého obchodu (zprostředkovaného sensály) od 1. 1. do 31. 12. 1939.
- 4) Obraty soukromého obchodu (zprostředkovaného sensály) od 1. 1. do 4. 11. 1940.
- 5) Úřední obchod po znovuootevření pražské burzy od 5. 11. do 31. 12. 1940.

Uvedený přehled názorně dokládá redukci při transakcích s akciemi ve válečných letech.⁴⁷ Ve srovnání s rokem 1937 je propad v období 1939–1942 razantní. Pokud akceptujeme z české strany prokázanou tezi, že v této době došlo k proměně vlastnické struktury akciových společností v protektorátu Čechy a Morava ve prospěch Němců⁴⁸ je zřejmé, že pražská burza v tomto procesu hrála spíše sekundární roli. V konkrétních případech však průnik představitelů německých hospodářských kruhů do burzovních orgánů i vlastní obchody mohly přinést své ovoce a napomoci získání partií akcií, které měly zásadní až rozhodující úlohu při germanizaci té které firmy.

47 Pro ilustraci a srovnání lze uvést tabulku obchodů s ukládacími hodnotami, jež dokládá jejich radikální propad.

ROK	Ukládací hodnoty	
	Počet uzávěrek	Hodnota v mil. Kč
1935	434 689	4 048
1936	333 467	3 268
1937	103 775	912
1938	123 157	1 074
1938	—	—
1939	52	0,5
1940	193	0,99
1940	9 375	79

Pramen: Compass, Finanzielles Jahrbuch, Böhmen und Mähren, Jhrg. 70, Prag, 1944, s. 914.

48 Proměna vlastnické struktury akciových společností na území protektorátu Čechy a Morava byla zkoumána v rámci kolektivního projektu Ministerstva zahraničních věcí České republiky. „Arizace a germanizace cenných papírů jako instrument k potlačení židovského a českého elementu ve velkopodnikatelském hospodářství protektorátu Čechy a Morava a Říšské župy Sudety.“ Výstup RB 35/19/2002, zpracovaný pod redakcí J. Šouši a J. Novotného.

Instrument germanizace velkého podnikání v protektorátu Čechy a Morava. K vývoji Pražské burzy pro zboží a cenné papíry a jejímu fungování při obchodování akcemi v letech 1939–1945

Jiří Novotný – Jiří Šouša

Abstrakt

Úloha Pražské burzy pro zboží a cenné papíry byla v době druhé Československé republiky a zejména v letech okupace zbytku českých zemí nacistickým Německem specifická – poznamenaná okolnostmi mimořádné doby. Ta omezovala liberální principy jejího fungování ve prospěch řízeného válečného hospodářství. Pomocí rasových předpisů i požadavků loajality k Třetí říši zasahovala do personálních i organizačních otázek.

Na Pražské burze pro zboží a cenné papíry jako hospodářské instituci došlo k tzv. „vnitřní arizaci“, tj. vyloučení židů z jejích orgánů i z návštěvy burzy vůbec, a to v souvislosti s „vytlačováním“ židů z ekonomického života protektorátu Čechy a Morava. Burzovní komora jako vedoucí orgán pražské burzy byla „doplněna“ Němci, kteří ve druhé polovině války tvořili polovinu jejích členů. Zřízen byl také zvláštní německý senát rozhodčího burzovního soudu, který o své činnosti povinně informoval říšského protektora jako vrcholného představitele německé okupační správy v protektorátu Čechy a Morava.

Obchody s akcemi byly v letech 1940–1945 redukovány a transakce se státními dluhopisy se přímo „propadly“. Při proměně vlastnické struktury akciových společností v protektorátu Čechy a Morava ve prospěch Němců (tj. jejich germanizaci) tak Pražská burza pro zboží a cenné papíry hrála spíše sekundární roli. V konkrétních případech však průnik představitelů německých hospodářských kruhů do burzovních institutů a transakce s akcemi napomohly získání partií akcií, které měly závažnou až rozhodující úlohu při germanizaci té které firmy.

Klíčová slova: Pražská burza pro zboží a cenné papíry; germanizace akciových společností; protektorát Čechy a Morava

An Instrument of Big Business Germanization in the Protectorate of Bohemia and Moravia?

History of the stock trading activity in the Prague Commodity and Stock Exchange from 1939 to 1945

Abstract

The role of the Prague Commodity and Stock Exchange was quite specific during the existence of what is known as the Second Czechoslovak Republic and, in particular, during the occupation of the remaining part of the country by Nazi Germany, reflecting the extraordinary time context. The liberal principles of its operation were restricted and subject to the controlled war-oriented efforts. The racial discrimination laws and the Third Reich loyalty requirements had impacts on personal and organizational matters.

Within the so-called „internal aryанизation“ of the Prague Commodity and Stock Exchange, pursuant to the general policy of „expulsion“ of Jews from the economic life in the Protectorate of Bohemia and Moravia, Jews were excluded from its bodies and were even not allowed to enter the Stock Exchange. The Stock Exchange Chamber as the leading body of the Prague Stock Exchange was „complemented“ with Germans, who then constituted one half of its members. In addition, a special German arbitration court of the Prague Stock Exchange was set up that was obliged to notify the Reichsprotektor as chief representative of the German occupation authorities in the Protectorate of Bohemia and Moravia of its activities.

The exchange business was limited in 1940–1945 and the public bond transactions virtually „fell down“. Thus, the Prague Stock Exchange played rather a secondary role in the process of transformation of joint stock companies in favor of Germans (i.e., in their germanization). In some cases, however, the penetration of German business elements into the Stock Exchange institutes and the interventions in stock transactions made it possible to acquire an interest that played an important, and even decisive role in the germanization of a particular company.

Key words: Prague Commodity and Stock Exchange; germanization of joint stock companies; Protectorate of Bohemia and Moravia